

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 6 Issue 04 | pp. 187-195 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

TIJORAT BANKLARIDA MOLIYAVIY BOSHQARUVNING IQTISODIY MOHIYATI VA NAZARIY ASOSLARI

Yormatov Ilmidin Toshmatovich,

Farg'ona davlat texnika universiteti,

“Menejment va Marketing” kafedrasida dotsenti, i.f.n.

Allaberdiyev Ismoiljon Xayotjonovich

Farg'ona davlat texnika universiteti, 1-bosqich magistranti

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada tijorat banklarida moliyaviy boshqaruvning iqtisodiy mazmuni, uning bank faoliyatidagi o'ziga xos xususiyatlari va moliyaviy qarorlarning ahamiyati tahlil qilindi. Tadqiqotda xorijiy, rus va o'zbek olimlarining ilmiy ishlari, shuningdek, Bazel qo'mitasi standartlari, Angliya banki, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlaridan foydalanildi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, tijorat banklarida moliyaviy boshqaruvni korxonada moliyasining oddiy ko'rinishi sifatida emas, balki likvidlik yaratish, risklarni qabul qilish, kapitalni yetarli saqlash, aktiv va passivlar muddatini muvofiqlashtirish hamda mijozlar ishonchini ta'minlashga qaratilgan integral boshqaruv tizimi sifatida baholash maqsadga muvofiq. Bank moliyaviy boshqaruvining iqtisodiy mohiyati daromadlilik, likvidlik, xavfsizlik va barqarorlik o'rtasidagi mutanosiblikni ta'minlashdan iborat. Shuningdek, aktivlar, passivlar, kapital va likvidlikni boshqarish bankning strategik va joriy qarorlarini birlashtiruvchi asosiy funksional blok ekani asoslantirildi. Maqolada O'zbekiston bank amaliyoti uchun moliyaviy boshqaruvning konseptual modeli taklif qilinib, uni kuchaytirish bo'yicha ilmiy xulosalar va amaliy takliflar berildi.*

***Kalit so'zlar:** tijorat banki, moliyaviy boshqaruv, aktivlar, passivlar, kapital, likvidlik, risk, moliyaviy qaror, bank barqarorligi.*

***Аннотация.** В данной статье анализируется экономическое содержание финансового управления в коммерческих банках, его специфические особенности в банковской деятельности и значение финансовых решений. В исследовании использовались научные работы зарубежных, российских и узбекских ученых, а также стандарты Базельского комитета, Банка Англии и Центрального банка Республики Узбекистан. Результаты анализа показали, что оценивать финансовое управление в коммерческих банках целесообразно не как простую форму финансирования предприятия, а как интегрированную систему управления, направленную на создание ликвидности, принятие рисков, поддержание достаточного капитала, координацию сроков погашения активов и пассивов и обеспечение доверия клиентов. Суть экономического управления финансами банка заключается в обеспечении баланса между прибыльностью, ликвидностью, безопасностью и устойчивостью. Также было подтверждено, что управление активами, пассивами, капиталом и ликвидностью является основной функциональной единицей, которая объединяет стратегические и текущие решения банка. В статье предлагается*

концептуальная модель финансового управления для банковской практики Узбекистана, приводятся научные выводы и практические рекомендации по ее совершенствованию.

Ключевые слова: коммерческий банк, финансовое управление, активы, пассивы, капитал, ликвидность, риск, финансовые решения, устойчивость банка.

Abstract: This article analyzes the economic content of financial management in commercial banks, its specific features in banking activities, and the significance of financial decisions. The research used scientific papers by foreign, Russian and Uzbek scientists, as well as standards from the Basel Committee, the Bank of England and the Central Bank of the Republic of Uzbekistan. The results of the analysis showed that it is advisable to evaluate financial management in commercial banks not as a simple form of enterprise financing, but as an integrated management system aimed at creating liquidity, taking risks, maintaining sufficient capital, coordinating the maturities of assets and liabilities, and ensuring customer trust. The essence of the bank's economic financial management is to ensure a balance between profitability, liquidity, security and sustainability. It was also confirmed that asset, liability, capital and liquidity management is the main functional unit that integrates the bank's strategic and current decisions. The article proposes a conceptual model of financial management for the banking practice of Uzbekistan, provides scientific conclusions and practical recommendations for its improvement.

Key words: commercial bank, financial management, assets, liabilities, capital, liquidity, risk, financial decisions, bank sustainability.

Kirish

Zamonaviy bank tizimida moliyaviy boshqaruv masalasi oddiy resurs taqsimoti muammosidan ancha keng mazmun kasb etadi. Banklar iqtisodiyotda likvidlik yaratuvchi institut sifatida qisqa muddatli majburiyatlarni qabul qilib, ularni nisbatan uzoq muddatli va kam likvid aktivlarga joylashtiradi; shu bois bank faoliyatining markazida daromad olish emas, balki daromadlilik, to'lov qobiliyati, likvidlik va kapital yetarliligi o'rtasidagi muvozanatni saqlash vazifasi turadi [1], [8]. Bazel qo'mitasi bank likvidlik risklarini boshqarishni mustaqil va mustahkam tizim sifatida ko'radi; Angliya banki esa kapitalni "zaxirada saqlanadigan aktiv" emas, balki yo'qotishlarni yuta oladigan moliyalashtirish manbai sifatida izohlaydi [4]. O'zbekistonda ham bank likvidligini boshqarish va korporativ boshqaruvga doir talablar aniq me'yoriy asosga ega bo'lib, Markaziy bank muntazam ravishda moliyaviy barqarorlik hisobotlarini e'lon qilib kelmoqda [5]-[7].

Xorijiy adabiyotlarda bank moliyaviy boshqaruvi, avvalo, likvidlik yaratish funksiyasi, kapital va likvidlikning o'zaro bog'liqligi hamda aktiv-passivlarning muvofiqlashuvi orqali bank barqarorligini ta'minlash nuqtai nazaridan talqin qilinadi [8]-[10]. Masalan, Berger A. N., Bouwman C. H. bank faoliyatining asosiy ijtimoiy-iqtisodiy vazifasi likvidlik yaratish ekanini ko'rsatadi [8]. Patel A. bank kapitali va likvidlik o'rtasidagi bog'liqlikni empirik tekshirib, likvidlikni boshqarish bank muvaffaqiyatsizligi ehtimolini pasaytirishi va zarur kapital darajasini saqlashga yordam berishini ta'kidlaydi [9]. Peykani P. va hammualliflar esa ALM (Aktivlar va passivlarni boshqarish)ning bank tizimida likvidlik risklarini kamaytirishini va kapital yetarliligi bu jarayonda muhim omil ekanini ko'rsatadi [10]. ECB (**Yevropa Markaziy banki**) ishchi maqolasida ham kapital va likvidlikning har ikkalasi alohida holda bank barqarorligini oshirishi, biroq ularning

o'zaro ta'siri ayrim holatlarda almashuvchan xususiyatga ega bo'lishi mumkinligi qayd etilgan [11].

Rus ilmiy maktabi bank moliyaviy boshqaruvini, odatda, rejalashtirish, budjetlashtirish, moliyaviy tahlil, risklarni boshqarish va likvidlikni saqlashning birlashgan tizimi sifatida talqin qiladi [12]-[14]. Morgunova o'quv qo'llanmasida bank moliyaviy boshqaruvi strategiya va taktikani, moliyaviy ko'rsatkichlar tahlilini, risklar va budjetlashtirishni qamrab olishi ta'kidlangan [12]. Rossiya amaliyotiga bag'ishlangan tadqiqotlarda esa likvidlikni boshqarishdagi muvaffaqiyatsizliklar yirik banklar barqarorligiga jiddiy tahdid solishi, shu sababli likvidlikni kundalik monitoring, stress-senariylar va antikrizis algoritmlari bilan bog'lash lozimligi ko'rsatiladi [14].

O'zbek olimlari ishlarida mazkur masala milliy bank tizimining institutsional va tarkibiy xususiyatlari bilan bog'liq holda yoritilgan [15]-[19]. Omonov, A. A., Muhammad, K., Ghani, E. K. O'zbekiston tijorat banklarida likvidlik yaratishga riskli aktivlar, depozitlar va banklararo kreditlar ta'sir qilishini empirik jihatdan ko'rsatgan [15]. Fattakhova M. A. bank moliyaviy boshqaruvida aktiv va passivlarni samarali boshqarishni eng muhim yo'nalishlardan biri deb baholaydi [16]. Gadoev S. J. , Abdullayev A. Ya. va Berdiyarov B. T. ishlarida esa likvidlikni ta'minlash bankning majburiyatlarni o'z vaqtida bajarishi, raqobatbardoshligi va moliyaviy barqarorligi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega ekani, bunda aktiv va passivlarning muddat va hajm bo'yicha mutanosibliigi hamda foiz siyosatining to'g'ri yo'lga qo'yilishi asosiy shartlardan hisoblanishi ta'kidlangan [17]-[19].

Shundan kelib chiqib, ushbu maqolaning maqsadi tijorat banklarida moliyaviy boshqaruvning iqtisodiy mazmuni va mohiyatini nazariy hamda amaliy nuqtai nazardan ochib berish, uning o'ziga xos xususiyatlarini tavsiflash, moliyaviy qarorlarning ahamiyatini asoslash va aktivlar, passivlar, kapital hamda likvidlikni boshqarishning o'rnini tizimli baholashdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, kontent-tahlil, ilmiy abstraksiya va mantiqiy umumlashtirish usullari qo'llanildi. Tadqiqotning manbaviy asosini xalqaro bank nazorati standartlari, markaziy banklar va milliy regulyatorlarning rasmiy hujjatlari, xorijiy empirik maqolalar, rus ilmiy maktabi va o'zbek olimlarining bank likvidligi, resurslar bazasiga oid ilmiy ishlari tashkil qildi [1]-[7], [10]-[19]. Tadqiqot ob'ekti sifatida tijorat banklarida moliyaviy boshqaruv tizimi, tadqiqot predmeti sifatida esa aktivlar, passivlar, kapital va likvidlikni boshqarish bilan bog'liq iqtisodiy munosabatlar olindi. Tanlangan metodologik yondashuv bank moliyaviy boshqaruvini alohida moliyaviy funksiya emas, balki bankning strategik va joriy qarorlarini o'zaro bog'lovchi kompleks boshqaruv mexanizmi sifatida yoritish imkonini yaratdi.

Tadqiqot natijalari

Tijorat bankida moliyaviy boshqaruvni eng umumiy ko'rinishda bankning moliyaviy resurslarini shakllantirish, joylashtirish, qayta taqsimlash va nazorat qilish orqali barqarorlik hamda daromadlilikni ta'minlashga qaratilgan boshqaruv tizimi sifatida ta'riflash mumkin [12], [16]. Biroq bankka nisbatan bu ta'rif yetarli emas. Chunki bankning asosiy iqtisodiy vazifasi faqat mablag'larni jalb qilish va joylashtirish emas, balki likvidlik yaratish, to'lov aylanmasini uzluksiz qo'llab-quvvatlash, transformatsiya risklarini qabul

qilish va ularni nazorat ostida ushlab turishdan iborat [1], [4], [8]. Shu ma'noda bank moliyaviy boshqaruvining iqtisodiy mazmuni - bu risk va daromadning oddiy nisbati emas, balki "ishonch-likvidlik-kapital-daromadlilik" zanjirida mutanosiblikni ta'minlashdir.

Bank moliyaviy boshqaruvining mohiyati uning balans tuzilishida yaqqol ko'rinadi. Bank qisqa muddatli depozitlar va boshqa jalb qilingan mablag'lar hisobiga uzoqroq muddatli kreditlar, investitsiyalar va boshqa aktivlarni moliyalashtiradi. Natijada moliyaviy boshqaruv faqat "qancha resurs jalb qilish" yoki "qanday aktiv joylashtirish" haqidagi qarorlar yig'indisi bo'lib qolmay, balki balansning har ikki tomonini vaqt, qiymat, risk va likvidlik parametrlari bo'yicha muvofiqlashtirish jarayoniga aylanadi [16], [18]. Bank iqtisodiy mohiyati nuqtai nazaridan bu jarayon mablag' qiymati, likvidlik zaxirasi, foiz marjasi, kapital buferi va mijozlar ishonchi o'rtasidagi muttasil muvozanatni anglatadi.

Shuning uchun biz quyidagi mualliflik ta'rifi taklif etamiz: **tijorat banklarida moliyaviy boshqaruv** - bu bankning likvidlik yaratish funksiyasini saqlagan holda, jalb qilingan va o'z mablag'larini risk, muddat, qiymat va daromadlilik mezonlari bo'yicha oqilona boshqarish orqali to'lov qobiliyati, kapital yetarliligi, likvidlik va barqaror rentabellikni ta'minlashga qaratilgan integral boshqaruv tizimidir. Ushbu ta'rif xalqaro standartlar, rus maktabi va milliy ilmiy yondashuvlarni birlashtiradi.

Tijorat banklarida moliyaviy boshqaruvni boshqa xo'jalik yurituvchi sub'ektlar moliyasidan ajratib turadigan birinchi xususiyat - yuqori darajadagi moliyaviy vositachilik va levereddir (bank faoliyatida jalb qilingan mablag'lar ulushi). Bank aktivlarining katta qismi o'z kapitali emas, jalb qilingan resurslar hisobiga shakllanadi. Shu bois hatto nisbatan kichik likvidlik uzilishi ham to'lov qobiliyati muammosiga, likvidlik muammosi esa jamoatchilik ishonchi pasayishi orqali tizimli xavfga aylanishi mumkin [11]. Ikkinchi xususiyat - muddatlar transformatsiyasi: bank qisqa muddatli pulni uzoq aktivga aylantiradi. Uchinchi xususiyat - tartibga solishning yuqori darajasi: likvidlik, kapital, korporativ boshqaruv va risk-appetit kabi yo'nalishlar bo'yicha ichki qarorlar regulyator talablari bilan chambarchas bog'langan [6], [7].

Bazel qo'mitasi bank likvidlik risklarini boshqarishni umumbank risk-menejmentiga integratsiyalashtirish, yuqori sifatli erkin likvid aktivlar buferini saqlash, stress-ssenariylardan foydalanish va kutilmagan likvidlik ehtiyojlari uchun moliyalashtirish rejasini muntazam yangilab borish zarurligini belgilaydi. O'zbekiston me'yoriy hujjatlarida esa bank likvidligi "aktivlar o'sishini moliyalashtirish va majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish imkoniyati" sifatida belgilangan [6]. Bu yondashuv bank moliyaviy boshqaruvining mohiyatini faqat foyda maksimallashtirishga emas, balki moliyaviy barqarorlikni saqlashga yo'naltirilgan tizim sifatida ko'rsatadi. Qolaversa, milliy korporativ boshqaruv qoidalari bankda strategik maqsadlarni belgilash, vakolat va javobgarlikni taqsimlash, risklarni nazorat qilish hamda qarorlar sifatini ta'minlashni moliyaviy boshqaruv bilan uzviy bog'laydi [7].

Rus va o'zbek olimlarini ilmiy ishlarida ham ushbu o'ziga xosliklarni tasdiqlaydi. Morgunova bank moliyaviy boshqaruvida tahlil, rejalashtirish va risklarni boshqarish bir tizimda amal qilishi lozimligini ta'kidlaydi [12]. Shira maqolasida likvidlikni boshqarish algoritmi bankda likvidlik pasayishining aniq nuqtalarini topish va tahdidlarni barvaqt

aniqlashga xizmat qilishi ko'rsatilgan [14]. Abdullayev esa likvidlikni baholash mexanizmi aktiv va passivlarning muddat va miqdor bo'yicha mutanosibligini mustahkamlashdan boshlanishini qayd etadi [18]. Demak, bank moliyaviy boshqaruvining o'ziga xos xususiyati - bu faqat hisob-kitob emas, balki tezkor monitoring, prognoz, cheklovlar tizimi va boshqaruv qarorlarining yuqori tezlikda qabul qilinishida namoyon bo'ladi.

Tijorat banklarida moliyaviy qarorlar strategik va joriy qarorlar sifatida ikki katta guruhga ajraladi. Strategik qarorlarga resurs bazasi modeli, kapitalni shakllantirish, risk-appetit, aktivlar portfeli tarkibi, korporativ boshqaruv va dividend siyosati kiradi. Joriy qarorlarga esa depozit va kredit foiz stavkalari, likvidlik buferlari, banklararo bozordagi operatsiyalar, investitsiya portfeli tarkibi va kunlik pul oqimlarini boshqarish masalalari kiradi [12],[16],[19]. Bunday qarorlarning ahamiyati shundaki, ular bankning joriy daromadiga emas, balki uning kelgusi likvidlik holati, kapital sifatini saqlash imkoniyati va mijozlar ishonchiga ham ta'sir qiladi.

Xorijiy tadqiqotlar moliyaviy qarorlarning "kapital-likvidlik-barqarorlik" bog'lanishi orqali ta'sir qilishini ko'rsatadi. Patel bank likvidligini to'g'ri boshqarish muvaffaqiyatsizlik ehtimolini kamaytirishini qayd etgan bo'lsa [9], ECB tadqiqoti kapital va likvidlikning har biri bank barqarorligini oshirishini, biroq ularning qo'shma ta'siri ayrim hollarda almashuvchan bo'lishi mumkinligini aniqlagan [11]. Bundan xulosa shuki, moliyaviy qarorlarning to'g'riligi alohida ko'rsatkichni yaxshilash bilan emas, balki butun balans modelini optimallashtirish bilan baholanishi kerak. Masalan, likvid aktivlar ulushini haddan tashqari oshirish qisqa muddatli xavfni pasaytirishi mumkin, ammo foiz marjasini qisqartiradi; aksincha, yuqori daromadli, ammo kam likvid aktivlarga ortiqcha e'tibor berish likvidlik bosimini kuchaytiradi.

O'zbekiston bank amaliyoti nuqtai nazaridan moliyaviy qarorlar ahamiyati yanada yuqori. Chunki milliy tadqiqotlar riskli aktivlar, depozitlar va banklararo operatsiyalarning likvidlik yaratishga ta'sirini ko'rsatgan [15]. Berdiyarov B. T. foiz siyosatining to'g'ri yuritilishi bank likvidligi darajasiga bevosita ta'sir qilishini ta'kidlaydi [19]. Gadoev S. J. esa likvidlikni ta'minlash banklararo bozorda raqobatbardoshlikni saqlash, majburiyatlarni bajarish va iqtisodiyotda uzluksiz to'lovlarni ta'minlash uchun zarur, deb baholaydi [17]. Shu sababli bankda qabul qilinadigan har bir foiz, resurs, investitsiya va likvidlik qarori alohida emas, balki kompleks oqibatlar nuqtai nazaridan baholanishi kerak.

Aktivlarni boshqarish bank moliyaviy boshqaruvining daromad yaratadigan asosiy qismi hisoblanadi. Bunda kredit portfeli, qimmatli qog'ozlar, likvid aktivlar va boshqa joylashtirish instrumentlari risk, likvidlik va daromadlilik mezonlari asosida shakllantiriladi. Fattakhova M. A. ta'kidlaganidek, aktiv va passivlarni samarali boshqarish bank moliyaviy boshqaruvining eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, tarixan dastlab aktivlarni boshqarishga urg'u berilgan [16]. Biroq zamonaviy yondashuvda aktivlarni faqat daromad manbai sifatida emas, balki likvidlik bosimi va kapital yukini shakllantiruvchi omil sifatida baholash zarur.

Passivlarni boshqarish bankning resurs bazasi sifati, qiymati va barqarorligini belgilaydi. Sof barqaror moliyalashtirish me'yori (NSFR) standarti bankdan o'zining balans va nobalans faoliyatiga nisbatan barqaror moliyalashtirish profilini saqlashni talab qiladi [3]. Demak, passivlarni boshqarish - bu shunchaki ko'proq depozit jalb qilish emas;

balki resurslarning muddati, qiymati, konsentratsiyasi, diversifikatsiyasi va stressli vaziyatda saqlanib qolish ehtimolini boshqarishdir. O'zbek olimlari tadqiqotlarida ham depozit va kredit foiz siyosatining bank likvidligiga kuchli ta'siri ko'rsatilgan [15], [19]. Shu ma'noda passivlar boshqaruvi bankning likvidlik va foiz risklarini boshqarishda hal qiluvchi o'rin tutadi.

Kapitalni boshqarish esa bank moliyaviy boshqaruvining xavfsizlik yadrosidir. Angliya banki kapitali bankning "saqlab qo'ygan puli" emas, balki zararlarni yutadigan moliyalashtirish shakli ekanini aniq ta'kidlaydi [4]. Xorijiy tadqiqotlar ham kapital darajasi oshishi bank barqarorligini kuchaytirishini ko'rsatadi [9], [11]. Shu bilan birga, ALM bo'yicha tadqiqotlarda kapital yetarliligi likvidlik risklarini kamaytirish omillaridan biri sifatida qayd etiladi [10]. O'zbekiston bank amaliyoti uchun bu jihat juda muhim, chunki kapital bank risk-appetiti, aktivlar o'sishi, likvidlik buferi va ishonch darajasini bir vaqtning o'zida cheklaydi va qo'llab-quvvatlaydi.

Likvidlikni boshqarish esa moliyaviy boshqaruvning eng sezgir va tezkor qismi hisoblanadi. Bazel qo'mitasi banklarda yuqori sifatli likvid aktivlar buferi, stress-testlar, contingency funding plan (favqulodda moliyalashtirish rejasi) va muntazam ochiqlash mexanizmlarini talab qiladi. O'zbekiston qonunchiligida likvidlik aktivlar o'sishini moliyalashtirish va majburiyatlarni nomaqbul yo'qotishlarsiz o'z vaqtida bajarish imkoniyati sifatida belgilangan [6]. Gadoev va Abdullayevlarni ilmiy ishlarida likvidlikni ta'minlash raqobatbardoshlik, majburiyatlarni bajarish va moliyaviy barqarorlikning asosi sifatida ko'rilgan [17], [18]. Bu esa likvidlikni boshqarishni faqat kassa qoldiqlarini saqlash deb emas, balki bankning barcha aktiv-passiv qarorlarini birlashtiruvchi strategik funktsiya sifatida ko'rish zarurligini anglatadi.

Shunday qilib, aktivlar, passivlar, kapital va likvidlikni boshqarish bank moliyaviy boshqaruvining alohida-alohida elementlari emas. Ularni birlashtiruvchi markaziy mexanizm - ALM (Aktivlar va passivlarni boshqarish) hisoblanadi. Zamonaviy tadqiqotlar ALMning likvidlik risklarini kamaytirishi va bank tizimi xavfsizligini kuchaytirishini ko'rsatadi [10]. O'zbek olimlari ham aktiv va passivlarning muddat va miqdor jihatidan mutanosibligi, resurslar bazasi sifati va foiz siyosatining likvidlikka ta'sirini alohida ta'kidlaydi. Demak, bank moliyaviy boshqaruvining institutsional markazi aynan ALM bo'lib, u foiz risklari, likvidlik risklari, kapital yuki va daromadlilikni bir vaqtning o'zida boshqarish imkonini beradi.

Muhokama

Olingan natijalar shundan dalolat beradiki, xorijiy, rus va o'zbek ilmiy maktablari o'rtasida mazmunan yaqinlik mavjud. Ularning barchasi bank moliyaviy boshqaruvini daromadlilikni oshirish funksiyasi bilan cheklamaydi, balki likvidlik, kapital, risk va balans mutanosibligi bilan bog'laydi [9]-[12], [14]-[19]. Farq shundaki, xorijiy adabiyotlarda barqarorlik va regulyator standartlariga ko'proq urg'u beriladi; rus maktabida moliyaviy tahlil, budjetlashtirish va likvidlikni boshqarish algoritmlari markaziy o'rin tutadi; o'zbek tadqiqotlari esa milliy bank tizimidagi transformatsiya riski, resurslar bazasi sifatini oshirish, foiz siyosati va likvidlikni ta'minlashning institutsional muammolariga ko'proq e'tibor qaratadi.

Mualliflar fikricha, tijorat banklarida moliyaviy boshqaruvning iqtisodiy mohiyatini to'liq ochish uchun uni to'rt o'q bo'yicha baholash kerak:

birinchisi - qiymatni yaratish, ya'ni daromadli aktivlar va samarali resurs bazasi; ikkinchisi - barqarorlikni ta'minlash, ya'ni kapital va likvidlik buferlari; uchinchisi - ishonchni saqlash, ya'ni majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish va shaffof korporativ boshqaruv; to'rtinchisi - risklarni chegaralash, ya'ni ALM, stress-test, limitlar va monitoring. Bu to'rt o'qdan birortasi yetarlicha ishlamasa, bank moliyaviy boshqaruvi to'liq bo'lmaydi. Shu nuqtai nazardan, bank moliyaviy boshqaruvi korxonalar moliyasining oddiy tarmog'i emas, balki likvidlik yaratuvchi institutni boshqarishning maxsus iqtisodiy tizimidir.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tijorat banklarida moliyaviy boshqaruvning iqtisodiy mazmuni faqat bank resurslarini shakllantirish va ularni joylashtirish jarayoni bilan cheklanmaydi. U bankning likvidlik yaratish qobiliyatini ta'minlash, majburiyatlarni o'z vaqtida va to'liq bajarish, moliyaviy risklarni nazorat qilish hamda kapital yetariligidini saqlashga qaratilgan o'zaro bog'liq va integral boshqaruv tizimi hisoblanadi. Shu bilan birga, bank moliyaviy boshqaruvining o'ziga xos xususiyatlari uni real sektor korxonalar moliyaviy boshqaruvidan sezilarli darajada farqlantiradi. Bunda yuqori leveredj darajasi, aktiv va passivlar muddatlari o'rtasidagi transformatsiya, tartibga solish talablarining qat'iyligi, likvidlik risklarining tez namoyon bo'lishi hamda qabul qilinayotgan moliyaviy qarorlarning bankka bo'lgan ishonch muhitiga bevosita ta'siri ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tijorat banklari faoliyatida qabul qilinadigan moliyaviy qarorlar bir vaqtning o'zida daromadlilik, likvidlik, kapital barqarorligi, risk darajasi hamda mijozlar ishonchiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu jihatdan, bunday qarorlarni alohida emas, balki o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiruvchi omillar tizimi sifatida, kompleks yondashuv asosida baholash zarur. Tadqiqot natijalari aktivlar, passivlar, kapital va likvidlikni boshqarish tijorat banklari moliyaviy boshqaruvining asosiy tayanch unsurlari ekanini ko'rsatdi. Ushbu yo'nalishlarni yagona boshqaruv tizimiga birlashtirish, ular o'rtasida mutanosiblikni ta'minlash va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashda aktivlar va majburiyatlarni boshqarish tizimi - ALM (Asset-Liability Management) muhim amaliy mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Shu nuqtai nazardan, O'zbekiston bank amaliyotida moliyaviy boshqaruv samaradorligini yanada oshirish uchun riskka tayyorlik darajasini aniq belgilash, aktiv va passivlarning muddatlar bo'yicha muvofiqligini kuchaytirish, likvidlikka doir stress-test amaliyotini chuqurlashtirish, foiz siyosatini depozit va kredit portfeli tarkibi bilan uyg'unlashtirish, shuningdek, korporativ boshqaruv tizimida javobgarlik va hisobdorlik mexanizmlarini mustahkamlash maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for Sound Liquidity Risk Management and Supervision. 2008. <https://www.bis.org/publ/bcbs144.pdf>
2. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: The Liquidity Coverage Ratio and liquidity risk monitoring tools. 2013. <https://www.bis.org/publ/bcbs238.pdf>
3. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: the net stable funding ratio. 2014. <https://www.bis.org/bcbs/publ/d295.htm>

4. Bank of England. Bank capital and liquidity. 2013. <https://www.bankofengland.co.uk/quarterly-bulletin/2013/q3/bank-capital-and-liquidity>
5. The Central Bank of the Republic of Uzbekistan. Financial Stability Report. <https://cbu.uz/en/financial-stability/report/>
6. Lex.uz. Tijorat banklarining likvidligini boshqarishga qo'yiladigan talablar tuzilishidagi nizom. <https://lex.uz/docs/2720359>
7. Lex.uz. Tijorat banklarida korporativ boshqaruv tuzilishidagi nizomni tasdiqlash haqida. <https://lex.uz/docs/4888804>
8. Berger, A. N., Bouwman, C. H. S. Bank Liquidity Creation. The Review of Financial Studies, 2009. <https://academic.oup.com/rfs/article-abstract/22/9/3779/1571440>
9. Patel, A. Liquidity and bank capital structure. 2022. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1572308922000602>
10. Peykani, P. va boshq. Optimization of Asset and Liability Management of Banks with Minimum Possible Changes. Mathematics, 2023. <https://www.mdpi.com/2227-7390/11/12/2761>
11. Población García, F. J., Suárez, N. A study on the interaction of capital, liquidity and bank stability. ECB Working Paper No. 3134, 2025. <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp3134~2bfd049dc9.en.pdf>
12. Моргунова, Р. В. Финансовый менеджмент в банках. Владимир, 2011. <https://dspace.www1.vlsu.ru/bitstream/123456789/2988/1/00583.pdf>
13. Морозова, Г. В., Юшкин, Д. В., Денисова, М. С. Управление ликвидностью коммерческого банка. 2019. https://vectoreconomy.ru/images/publications/2019/5/financeandcredit/Morozova_Yushkin_Denisova.pdf
14. Шира, Н. А. Управление ликвидностью коммерческого банка как составляющей его финансовой устойчивости. Russian Journal of Management, 2015. <https://riorpub.com/ru/nauka/article/6479/view>
15. Omonov, A. A., Muhammad, K., Ghani, E. K. O'zbekistondagi tijorat banklarida likvidlik yaratishga ta'sir etuvchi omillar: empirik tadqiqot. The Journal of Asian Finance, Economics and Business, 2023. <https://www.koreascience.kr/article/JAKO202303248356193.page>
16. Fattakhova, M. A. O'zbekistonning zamonaviy banklarida aktivlar va passivlarni boshqarish. Eurasian Research Bulletin, 2023. <https://geniusjournals.org/index.php/erb/article/download/4821/4068/4717>
17. Gadoev, S. J. Tijorat banklarining likvidligini ta'minlashning dolzarb masalalari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 1/2022. https://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/1_Gadoev.pdf
18. Abdullaev, A. Ya. Tijorat banklarining likvidlik darajasini baholash mexanizmini takomillashtirish. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 2019. https://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/18_Abdullayev.pdf
19. Berdiyarov, B. T. Tijorat banklari foiz siyosatining likvidlikka ta'siri. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 2017. <https://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/Berdियarov.pdf>

20. Yormatov I. T, Kodirov A. B. (2024). Analysis of factors determining the level of liquidity risk in commercial banks. International Journal of Studies in Business Management, Economics and Strategies. Volume 3, Issue 3, March. <https://scholarsdigest.org/index.php/bmes/article/view/625>

21. Yormatov Ilmidin Toshmatovich, & Umarov Bakhromjon Kabiralievich. (2024). Effective Strategies for managing credit risks in commercial banks. International Journal of Studies in Business Management, Economics and Strategies, 3(3), 397–403. Retrieved from <https://scholarsdigest.org/index.php/bmes/article/view/63>

Copyright: © 2026 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

